

Harp Edebiyatı-Mersiye İlişkisi ve Çankırılı Mecbur Efendi'nin Bir Mersiyesi¹

İbrahim AKYOL*

Öz

Türk tarihindeki savaşlar, edebiyata “harp edebiyatı” olarak yansımaktadır. Bundan dolayı, savaşların ardından yakılan ağıtların, yazılan mersiyelerin yeni bir bakış açısıyla gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu edebî türlerde savaşların insanlar üzerindeki etkilerini canlı tablolar halinde bulmak mümkün olmaktadır. Çankırılı Ahmet Mecbur Efendi, 1269/1852’de Çankırı’nın Alibey mahallesinde doğmuştur. O, hem batı tarzı mekteplerde hem de medreselerde eğitim görmüştür. Kendi adıyla anılan medreseyi kurmuş ve burada müderrislik yapmıştır. Mutasavvıf bir şahsiyet olup aynı zamanda mesnevihandır. 1335/1919’da vefat etmiş ve Çankırı-Sarıbaba’daki aile mezarlığına defnedilmiştir. Onun oğlu Abdullah Nâbî, Çanakkale cephesinde bulunmuş ve 1331/ 1915’de Arıburnu’nda şehit olmuştur. Babası, oğluna yazdığı Nâbî redifli 21 beyitlik gazel-i müzeyyel nazım şekliyle yazdığı bu mersiyede, duyduğu acıyı, hasreti ve şehâdetinden dolayı yaşadığı gururu anlatmıştır. Mersiye, 16 yıldır oğluna hasret kalan bir babanın, oğlunun şehit haberini aldıktan sonra yaşadığı acının belgesidir. Her beytin sonunda “Nâbî” diyerek tekrar yapması adeta “oğlum” diye ağlayan bir babanın hıçkırıklarıdır. Mersiye türünün başarılı örneklerinden olan bu gazel-i müzeyyel, özellikle Çanakkale savaşlarının Anadolu’da yaşayan ve çocuğunu şehit veren aileler üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Harp edebiyatı, Mersiye, Arıburnu, Mecbur Efendi, Abdullah Nabi

Relations Between War Literature And The Genre Elegy & An Elegy Of Mecbur Efendi From Çankırı

¹ Bu makale, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü tarafından 31 Ekim-2 Kasım 2014, tarihlerinde düzenlenen II. Uluslararası Türkiyat Sempozyumuna sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, e-mail: iakyol18@karatekin.edu.tr

Geliş Tarihi - Received: 15.06.2017

Kabul Tarihi - Accepted: 26.10.2017

Abstract

Turkish literature in the Turkish history of wars has been reflected as “war literature”. Therefore, burned written laments, lamentations in the wake of the war, should be reviewed from a new perspective. In this literature, it is possible to find the impact of the war on people in the form of live tables. Mecbur Efendi from Çankırı was born in the neighborhood of Alibey, Çankırı in 1269/1852. He had been educated in both Western-style schools and madrasas. He established madrasah under his name and serviced the as teacher. He has been known as a sufi figure and reader of Masnavi Book. He died in 1335/1919 and was buried in the family cemetery at Saribaba - Çankırı.

His son Abdullah Nabi was found on the front of Çanakkale and was martyred in 1331/ 1915 in Arıburnu. His father had written elegy couplet 21 to his son and in this poem, he described his martyr's pain, the longing and the pride. This elegy, due to the historical and political conditions of the Ottoman Empire, reflects a father who starving her son for sixteen years of pain and after receiving the news of his son's martyrdom. At the end of each couplet saying “Nabi” saying expressed feeling of cried the sobs of a father for his son. This poem is one of the successful examples of elegy and the battle of Gallipoli, which shows the impact of martyrdom on families who lives in Anatolia.

Keywords: Harp literature, elegy, Arıburnu, Mecbur Efendi, Abdullah Nabi

Giriş

Türk tarihindeki savaşların Türk edebiyatındaki yansımalarının “harp edebiyatı” bağlamında ele alınması, edebiyat tarihini bu bakış açısıyla yeniden gözden geçirmeyi gerektirmektedir. Savaşların ardından yakılan ağıtlar, yazılan mersiyeler o dönemin duygularını, düşüncelerini, hislerini, ızdıraplarını anlatması yanında harp edebiyatının önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan şiirlere mersiye denildiğine göre, (İsen, 2012:4) harplerin ve savaşların insanlar üzerindeki etkilerini mersiyelerde canlı tablolar halinde bulmak mümkün olmaktadır.

Yazılan her mersiyeyi / ağıtı harp edebiyatı ürünü olarak görmek mümkün değildir. Kişilerin ardından yazılan mersiye ile onların harpteki kahramanlıklarını, şehadetini ve harbi anlatan mersiyeler birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Ölen kişi eğer bir savaşta/gazada ölmüşse ve ardından yazılan şiir o atmosferde yazılmışsa o harp edebiyatı içinde değerlendirilebilir. Böyle yazılan mersiyeler, savaşta ölen kişinin faziletlerini anlatmakla beraber o savaşın tarihi, siyasi, askeri, lojistik, sosyolojik ve psikolojik yönleri hakkında da bilgiler verir. Bu çerçevede Türk edebiyatında bilinen ilk mersiye olan Alper Tunga sagusunu, harp edebiyatının içinde değerlendirmek mümkündür. Ayrıca savaş alanlarında

ölen padişahlara, vezirlere, devlet adamlarına, askerlere vs. yazılan şiirler de harp edebiyatı içerisinde değerlendirilmelidir. Türk edebiyatı bu bakış açısıyla yeniden incelendiğinde zengin bir harp edebiyatı ürününe sahip olduğu görülecektir.

Öte yandan Hz. Peygamber'in torunu, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da Yezit ve ordusu tarafından şehit edilmesini konu alan, Kerbela savaşının öncesini, oluşumunu ve sonuçlarını anlatan eserlere edebiyatımızda "maktel" adı verilmektedir. Maktel türünde yazılan ilk eser; Arap edebiyatında nesir olarak kaleme alınmış olup Ebu Mihnef'in (ö.774) "Kitabu Maktel-i Hüseyin" ile İsfahani'nin (ö.966) "Makâtilü't-Tâlibîn" adlı eserleridir. İran edebiyatında maktel türündeki bilinen ilk eser, Hüseyin Vâiz Kaşifi'nin (ö. 908/ 1505) "Ravzatü's-Şühedâ"sıdır. Türk edebiyatında ilk maktel örneği, Kastamonulu Şâdi tarafından yazılıp 1362'de Candaroğlu hükümdarı Bâyezîd'e sunulan "Maktel-i Hüseyin"dir. (Pala, 1990:322) Görüldüğü üzere İslâmî Edebiyat türleri çerçevesinde gelişen maktel türünü, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği VII. yüzyıldaki o atmosferde yazılmadığı için Harp edebiyatı içerisinde değerlendirmek mümkün görülmemektedir.

Çankırı'nın önde gelen şairlerinden olan Ahmet Mecbur Efendi'nin oğlu Abdullah Nâbî'nin 1915 yılında Çanakkale-Arıburnun'da şehid olması üzerine yazdığı mersiyesi bu çerçevede harp edebiyatının içerisinde değerlendirilmesi gereken önemli bir şiirdir.

Ahmet Mecbur Efendi

Babası Mehmet Sait Efendi, annesi Sabriye Hanımdır. 1269/1852'de Çankırı'nın Alibey Mahallesi'nde doğmuştur. Dedesi Abdullah Nabi Efendi, onun babası Mehmet Sait Efendi, onun babası ise Şeyh Mehmet Zaim Efendi idi. Büyük dedesinin ismine izafeten "Zaimzâde" olarak bilinmektedirler. İlk tahsilini Kütükçü Hoca diye bilinen Hacı Mehmet Efendi'den, ilk Arapça dersini ise Mumcuzâde Hacı Mehmet Efendi'den almıştır. Çankırı'da ilk defa açılan rüşdiye mektebine giderek eğitime devam etmiştir. Daha sonra bir müddet ticaret mahkemesi kâtipliği yapmış, bilahare istifa etmiş, Müftü Hacı Mustafa Hazım Efendi'nin derslerine devam ederek 1301/1885 senesinde icazet almıştır. Bunun üzerine Osmanlı medresesine müderris, rüştiye mektebine hüsnühat muallimi olmuştur. 1306 / 1890 senesinde rüştiye mektebine muallim-i sâni, 1308 /1892 senesinde yeni açılan Ertuğrul idadisine akâid ve hat muallimi tayin edilmiş ve hayatının sonuna kadar bu vazifede kalmıştır. (Akyol, 2015) Ayrıca 1310 / 1895'te medresesinin yanına bir de kütüphane inşa ettirmiş, buraya da 1200 cilt kadar kitap bağışlamıştır. (Onay, 1932: 206)

Mevleviliğin Konya'daki şeyhi Veled Çelebi'nin izniyle Mesnevi-i Şerif okutmuş ve Çankırı Mevlevihanesi mesnevihanlığı ona verilmiştir.

Tasavvuftaki manevi eğitimi Çerkeşli Nakşibendi şeyhi Mehmet Hilmi Efendi'ye intisap ederek tamamlamıştır. Buna ilave olarak da tarikte serhalka olmuşlardır. (Onay, 1932: 207)

Hem baba hem de anne tarafından münevver bir ailenin oğlu olan Ahmet Mecbur Efendi, şiire küçük yaşlarda başlamış, henüz rüştiye talebesi iken ilk şiirini yazmıştır.

***“On sekiz yıl gezdin ey Mecbur hevâ-yı nefis ile
Tâlib-i aşkı hâk ol eyle anınla iktifâ”***

beytinin yanına kendi el yazısıyla düştüğü notta, ***“Mekteb-i rüşdiyeden ihrâc imtihanında berây-ı pend, dil-i şeydâya hitaben söylenmiştir. Sene 88”*** yazmaktadır.

Divanının incelemesinden anlaşıldığına göre, şiirdeki ilk üstadının Tokatlı Nuri olduğu anlaşılmaktadır. Döneminin önemli halk şairlerinden olan Tokatlı Nuri, birçok genç şaire mahlas verdiği gibi, Ahmet Mecbur'a da Vefdi mahlasını verir. Ancak Ahmet Mecbur Efendi, mahlasını daha sonradan tamamıyla Mecbur'a çevirir ve öylece tanınır.

Mecbur Efendi'nin yetiştiği devir, Yapraklı (Tuht) Panayırı sebebiyle saz şairlerinin ve şiir merakının çok olduğu bir dönemdir. Başarılı bir talebe olan ve küçük yaştan itibaren şiirle ilgilenen Mecbur Efendi, bu ortamdan etkilenmiştir. Divanında bir tane heceyle yazılmış bir koşma bulunmakla beraber diğer şiirleri aruz ölçüsüyledir. Ahmet Talat Onay onun için, ***“ilk zamanlarda hassas, mütefekkir, atak bir şair görünen Mecbur Efendi'yi son zamanlarda ahiretten mütevehhiş, rahmet-i ilâhîden nevmîd (ümitsiz), hayattan müteneffir, marîz ruhlu görüyoruz. Bu haslette bir adamda ibda kabiliyeti elbette olmaz”*** (Onay,1932: 2017) demektedir. Şiirlerinde Molla Câmî, Mevlâna, Fuzûlî ve Nâbî'nin izleri açıkça görülür. Ancak her şeyden önce Mecbur Efendi'nin şiirlerinde hikemî bir edâ ve üslûp, tasavvufî bir anlayış her zaman için ön planda kendini göstermektedir.²

Mecbur Efendi'yi iki kızının ve üç oğlunun ölümleri çok sarsmış, kendisi de 1335/1919'da vefat etmiş, Çankırı-Sarıbaba'daki aile mezarlığına defnedilmiştir.

Oğlu Abdullah Nâbî ise, askeri okullarda tahsilini tamamladıktan sonra mülâzım-ı evvel (üsteğmen) rütbesiyle katıldığı I. Cihan Savaşı'nda Çanakkale cephesinde bulunmuş ve 25 Temmuz 1331/ 7 Ağustos 1915'de Arıburnu'nda şehit düşmüştür. Babası, oğluna 25 Ağustos 1331 / 7 Eylül

² Bazı şiirleri bestekâr İsmail Çubukçu tarafından bestelenmiş olup Ahmet Mecbur Efendi'yi konu alan post modern tarzda bir roman da yazılmıştır: Yüksel Arslan, Orhan Kemal Karakuş, Yitik Şehrin Romanı: Hamuşan, Çankırı-2012, 324 s.

1915'te yazdığı "Nâbî" redifli 21 beyitlik gazel-i müzeyyel nazım şekli ile yazdığı mersiye, onun ardından duyduğu acıyı, hasreti ve şehâdetinden dolayı yaşadığı gururu anlatmıştır. Mersiye, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu tarihi ve siyasi şartlardan dolayı onaltı yıldır oğluna hasret giden bir babanın, oğlunun şehit haberini aldıktan sonra yaşadığı acının belgesidir.

***Yakardı bağırımı onaltı yıllık fırkatin Nâbî
Dirigâ şimdi mahvetti müebbed hasretin Nâbî***

Oğlunun şehit olmasını Hz. Ali ile birlikte bulunmaya, onun kanlı gömleği ile beraber İlâhî divanda dava etmeye hazır olduğunu söylemektedir.

***Aliyye'l-Murtezâ ile beraber eylerim da'vâ
Alp divân-ı bârîde o kanlı hil'atin Nâbî***

Oğlu şehid olduğu için saidlerdendir. Nâbî, Hakk'ın lütfuna ermiş, bundan dolayı da cennet kapıları ona açılmıştır. Diğer şehit kardeşleri bugün ihya olup Allah katında rızıklandırılmaktadır. Böylece onun da mübarek kısmeti artmıştır.

***Şehîd ihvânların ihyâ olup merzûkdur 'indallah
Mezîd olsun hemîşe ol mübârek kısmetin Nâbî***

Bu beyitte şehitlerin Allah katında rızıklandırıldıkları ile ilgili ayete telmih bulunmaktadır.(Kur'an-ı Kerim, 3: 143)

Oğul Nâbî mukaddes vatan ve din uğrunda canını feda eylemiş ve bu şanlı himmeti / hizmeti tarihe yazılmıştır. Mecbur Efendi, oğlunun din yolunda toprağa kanını akıttığını Kerbela şehidi Hz. Hüseyin'in tebrik edeceğini söylemektedir.

***Mukaddes dîn vatan uğrunda cân verdin dil-i ra'nâ
Yazılsın târih-i harbe bu şanlı himmetin Nâbî***

***Seni bu dîn yolunda hâk u hûn âlûde bir görse
O şâh-ı Kerbelâ tebrik eder bu gazvetin Nâbî***

Daha sonra oğlunun özelliklerini anlatmaya başlar. Abdullah Nâbî'nin yegâne amacı, niyeti asker olmaktır. Küçük yaşta çeşitli okullarda okuyarak ilim-irfan sahibi olmuş ve kemale ermiştir. Daha sonra gurbetin her türlü cefasını çekmiştir. Çok kısa olan otuz yıllık hayatında bu dünyadan hiçbir kâm (zevk) alamamıştır. Babası, oğlunun ömrünün uzun olması halinde kendi akranlarından daha üstün olacağını söylemektedir.

Abdullah Nâbî'nin asıl mesleği askerliktir. Başarılı ve cesur bir subaydır. Ancak Arıburnun'daki acı kaybından bütün bir milletin kalbi kederlenmiştir. Onun ayrılığının üzüntüsünden kurtulmak mümkün değildir.

Zira evladın suretinin hayali kıyamete kadar gönülden çıkmayacaktır. Tabikî bu acının, ızdırabın, hastalığın çaresi sabr-ı cemildir.

***Gönülde tîg-i hicrânın onulmaz yâreler açdı
Hemân sabr-ı cemîldir câresi bu ‘illetin Nâbî***

Mecbur Efendi, oğlunun Arıburnundaki kabrini ziyaret etmek ister ama bu mümkün olamamıştır. Kendi adına orada her gün meleklerin nöbet tutmasını ister.

Mecbur Efendi oğluna duyduğu hasreti Yakup Peygamberle kıyaslar. Allah’ın Yakup Peygamberi dünyada oğluna kavuşturduğunu ancak kendi vuslatlarının ise kıyamete kaldığını belirtir.

***Hudâ dünyâda mesrûr eyledi Ya‘kub-ı mahzûnı
Benimle haşre te‘cîl etti hayfâ vuslatın Nâbî***

Abdullah Nabi’nin babasına dünyada yapacağı hizmetin kesildiğini buna mukabil olarak oğlunun ahirette kendisine şefaet etmesini talep eder.

***Baban Mecbûr’a dünyâda kesildi hizmetin Nâbî
Şefâatle ola ‘ukbâda bârî hürmetin Nâbî***

Savaşda şehid olanların ailelerine dönemin genelkurmay başkanlığı tarafından bir taziye mesajı gönderilir. Böylece oğlunun vatan, din ve millet yolunda şehit olduğu resmen bildirilir. Bu taziye kartı Mecbur Efendi için bir teselli olmuştur. Bu kartı “risâ-yı midhat” (övuñç mersiyesi) olarak görür ve bunun yaralı gönlüne bir teselli verdiğini belirtir.

***Dil-i endûhuma bir kart-ı sâmi teselî verdi
Sipeh-sâlâr makâmından risâ-yı midhatın Nâbî***

Mersiyein sonunda da oğlunun doğduğu yılı söyleyerek ahirete yolculuğunun şehid olarak vuku bulduğunu belirtir. Bu beyitle de gazel sona ermektedir.

Mecbur Efendi’nin her beytin sonunda “Nâbî” diyerek redif yapması adeta “oğlum” diye ağlayan bir babanın hıçkırıkları gibidir. Mersiye türünün başarılı örneklerinden olan bu gazel, özellikle Çanakkale savaşlarının, Anadolu’da yaşayan ve çocuğunu şehit veren aileler üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bir baba olarak Mecbur Efendi, mütevekkildir, sabırlıdır ve oğlunun şehitliğinden gurur duymaktadır. Ama yine de acısı içinde büyüktür. O Allah’tan sabr-ı cemil dilemektedir.

Mersiye, gazel-i müzeyyel nazım şeklinde olup aruzun hezec bahrinin “*me fâ ‘î lün me fâ ‘î lün me fâ ‘î lün me fâ ‘î lün*” kalıbıyla yazılmıştır. 19. beyit hem zü’l-metâli‘, hem de mahlas beytidir. Dikkat çeken bir husus ise; bu mersiyein divanda kırmızı mürekkeple yazılmış olmasıdır. (Bkz. Ek-1) Gazel-i müzeyyelin tamamı şöyledir:

Yakardı bağrımı onaltı yıllık firka-tin Nâbî
Dirîgâ şimdi mahvetti müebbed hasretin Nâbî

Şehâdet rütbesi tevcih ile taltif buyurdu Hakk
Olup takdîr 'indallah bu dîne hizmetin Nâbî

Aliyye'l-Murtezâ ile berâber eylerim da'vâ
Alıp dîvân-ı bârîde o kanlı hil'atin Nâbî

Şehîd ü hem saîd her lutfu Hak'dan müstefid oldun
Açıktır var seninçün cümle bâb-ı cennetin Nâbî

5 Eder te'sîr hûn-ı pâki nâ-hakkın bütün ta'tîr
Meşâmı ehl-i haşrı müşgi bûy-ı türbetin Nâbî

Şehîd ihvânların ihyâ olup merzûkdur 'indallah
Mezîd olsun hemîşe ol mübârek kısmetin Nâbî

Mukaddes dîn vatan uğrunda cân verdin dil-i ra'nâ
Yazılsın târîh-i harbe bu şanlı himmetin Nâbî

Seni bu dîn yolunda hâk u hûn âlûde bir görse
O şâh-ı Kerbelâ tebrik eder bu gazvetin Nâbî

Cihân bildi bugün i'lâ-yı şânı dîn ü devletdir
Seninçin asker olmakdı yegâne niyyetin Nâbî

10 Küçük yaşında irfân u kemâlât iktisâb etdin
Çekip her dürlü âlâm u cefâsın gurbetin Nâbî

Otuzyıl içre bir kâm almadın gerçi bu fânîden
Ne çâre aksar etmiş Hak hayâtın müddetin Nâbî

Seni akrânına fâik ederdi ömrün olsaydı
Hamâset hüsn-i sîret âl-i himmet necdetin Nâbî

Senin âsâ bugün bir zâbıt-ı sâdık ziyâ'ından
Mükedder oldu bi'l-cümle kulûb-ı milletin Nâbî

Ne mümkündür senin hüznü firâkından halâs olmak
Çıkar mı haşre dek dilden hayâlî sûretin Nâbî

15 Cihân zindân ni'ami süm tükendî râhat u hâbım
Bu rütbe telh-kâm etti ebed gaybûbetin Nâbî

Gönülde tîg-i hicrânın onulmaz yâreler açdı
Hemân sabr-ı cemîldir çâresi bu ‘illetin Nâbî

Arıburnu’ndaki kabr-i garîbânen benimçin âh
Ziyâretle melekler hergün etsin türbetin Nâbî

Hudâ dünyâda mesrûr eyledi Ya ‘kûb-ı mahzûnı
Benimle haşre te’cîl etti hayfâ vuslatın Nâbî

Baban Mecbûr’a dünyâda kesildi hizmetin Nâbî
Şefâatle ola ‘ukbâda bârî hürmetin Nâbî

20 Dil-i endûhuma bir kart-ı sâmi teselî verdi
Sipeh-sâlâr makâmından risâ-yı midhatın Nâbî

Bu dâr-ı ibtilâyâ sen binüçyüzbirde gelmişdin
Otuzyıl sonra olmuşdur şehîden rihletın Nâbî

Sonuç

Türk edebiyatında yazılan mersiyeler ile harp edebiyatı kavramı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Savaşlarda ölen kişilerin ardından yazılan ağıtlar ve mersiyeler harp edebiyatının bir parçasıdır. Bu ürünler, savaşların halk üzerindeki sosyal ve psikolojik etkisini göstermesi bakımından dikkate değer önemli vesikalarlardır. Çankırılı şair Mecbur Efendi’nin oğlu Abdullah Nabî’nin 1915 Çanakkale savaşlarında şehit olması üzerine yazmış oldu “Nâbî” redifli müzeyyel gazeli, oğluna hasret giden bir babanın hem acısını, hem de oğlunun şehadet şerbetini içmesinden dolayı duyduğu gururu yansıtmaları bakımından dikkate değer bir eserdir. Mersiye türünün bu önemli gazeli, harp edebiyatının da bir parçasıdır.

Kaynakça

Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meali, (2008) Haz. Hasan Tahsin Feyizli, İstanbul.

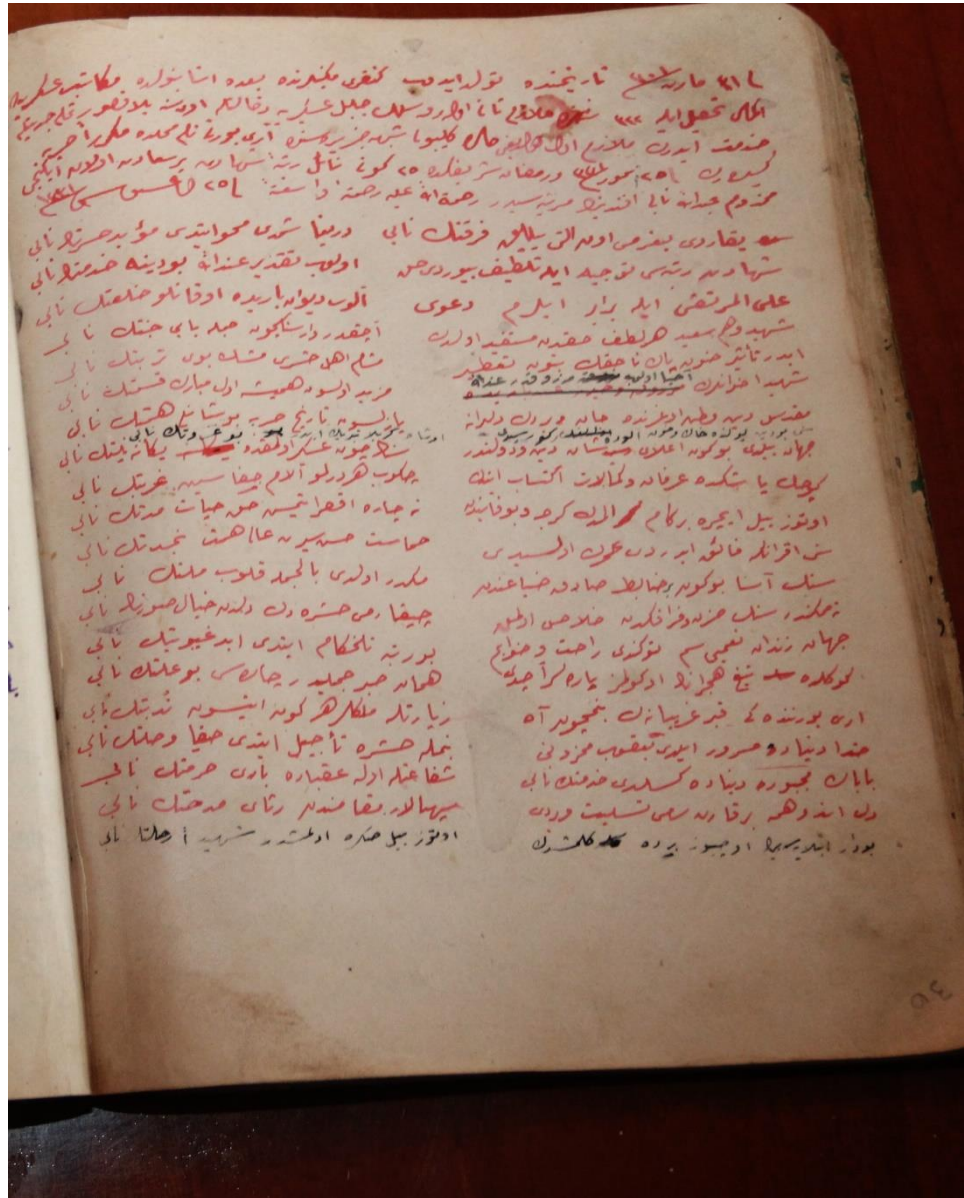
Akyol, İbrahim, (2015) Mecbur (Vefdi), Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Uluslararası Ahmet Yesevi Üniversitesi Yay. www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=912, Erişim tarihi: 27.03.2015

Arslan, Yüksel, Karakuş, Orhan Kemal, (2012)Yitik Şehrin Romanı: Hamuşan, Çankırı.

İ Sen, Mustafa, (2012) Klasik Türk Edebiyatında Mersiyeler, İstanbul.

Onay, Ahmet Talat, (1932) Çankırı Şairleri, C.2, Çankırı.

Pala, İskender, (1990) Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara.

EK: 1 (Mersiye'nin kırmızı mürekkeble yazılmış hali)